

Horváth József

„Én is anyja lévén leányomnak”

Gondoskodás a mostohagyermekről a 17. századi győri családokban – a végrendeletek tükrében

Az elmúlt évtizedekben a győri levéltárak anyagában 880 darab, a 17. században Győrött készült testamentumot sikerült fellelnem, melyek közül mintegy 300 nyomtatásban is megjelenhetett.¹ Azt hiszem, már a mennyiség is figyelemre méltó, főként más magyarországi városok publikált anyagához képest. Hiszen Németh Gábor nagyszombati végrendeleteket közlő kötetébe 52 darab került be a 17. században keletkezettek közül; ugyanő Gyöngyösről 32 darab 17. századi testamentumot tett közzé.² Iványosi-Szabó Tibor monumentális, négykötetes – a 17–18. századi termést illetően teljességre törekvő – kecskeméti forráskiadványában ugyancsak 32 darab jelenhetett meg e század utolsó évtizedeiből, Ráczy István debreceni közlése szinte kizárólag későbbieket tartalmaz (mint utal rá, a 17. századból mindössze 16 darab utolsó akaratot őriznek a debreceni levéltárban), városaink, valamint egykori mezővárosaink többségének pedig egyáltalán nincs publikált 17. századi végrendelet-gyűjteménye!³ A még publikálatlan forrásanyag számbavétele szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, így csupán utalhatok egyes városaink – például Kolozsvár vagy Sopron – ez irányú gazdagságára.⁴

De jelentősnek mondható ez a mennyiség a város korabeli lakosságának számához viszonyítva is. Pontosabb forrásunk nem lévén, többnyire Villányi Szaniszló 19. század végén papírra vetett – főként az 1617. évi telekkönyv adataira támaszkodó – becslését fogadja el ma is a történeti kutatás, mely Győr 17. századbeli lakosságát mintegy öt-hatezer főre teszi.⁵ Ha ezt összevetjük Granasztói György véleményével, aki a kassai lélekösszeírás adatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a 16. század közepén az átlagéletkor 50 év körül lehetett,⁶ azt mondhatjuk, hogy a város lakossága egy évszázad alatt kétszer „cserélődött ki”, azaz tíz-tizenkétezer potenciális végrendelezővel számolhatunk. Ez azt jelentené, hogy a 17. századi Győr lakosságának kb. 8 százaléka hagyott hátra írásbeli testamentumot, amit meglehetősen magas aránynak mondhatunk. Hogy

¹ Horváth (szerk.) 1995, 1996, 1997. E forrásokat három győri nyilvános levéltár (GyEL, GyVL, MNL GyMSMGyL) őrizi.

² Németh (szerk.) 1995; Németh (szerk.) 1991: 31–102.

³ Iványosi-Szabó (szerk.) 2002; Ráczy (szerk.) 1983: 8. A helyzet áttekintésére: Horváth 2009: 270–273.

⁴ Kovács Kiss 2004; D. Szakács 2008: XLIII; Dominkovits – D. Szakács 2018: 33; Dominkovits 2018.

⁵ Villányi 1882. Lásd például Tomaj 1943: 84.

⁶ Granasztói 1984.

összehasonlításként csupán két példát említsek: Szende Katalin számításai szerint a késő középkori Sopronban a nagykorú lakosság mintegy 6,3%-a, Pozsonyban 9,8%-a, Eperjesen 6%-a hagyott hátra végrendeletet; de még 1904-ben sem érte el a végrendelezők aránya országos átlagban a 10 százalékot.⁷

Mindezeket figyelembe véve úgy vélem, érdemes alaposabb vizsgálat alá venni forrásainkat, hiszen azok a város korabeli lakosságának egy nem elhanyagolható részét képviselve tanúskodnak arról, milyen volt a mostohagyermek helyzet a 17. századi Győrben. Tisztában vagyok ugyanakkor azzal, hogy – amint arra Szende Katalin is felhívta a figyelmet – a végrendeletek nem tartoznak a történeti demográfia hagyományos forrásai közé; de mivel ez utóbbiak korszakunkban többnyire hiányoznak Győrött, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a testamentumokból kinyerhető, e témára vonatkozó adatokat sem.⁸ Mivel a végrendelet a család története szempontjából egy „pillanatfelvétel” – vagy Szende Katalin hasonlatával élve egy fénykép, melynek elkészültekor egyes családtagok már elhunytak, mások még meg sem születtek⁹ –, elképzelhető, hogy néha egyes mostohagyermek valamilyen okból kimaradtak – talán éppen azért, mert a testáló nem szánt nekik semmit hátrahagyandó javaiból, így létük nem befolyásolta a vagyontárgyak átörökítésének általa elgondolt menetét.

HÁNY CSALÁDBAN ÉLHETTEK MOSTOHAGYERMEKEK?

Mindenekelőtt talán nem érdektelen egy számítást végeznünk arra vonatkozóan, hogy a családok milyen arányát érintette ez a kérdés. Nézzük először is az erre vonatkozó számadatokat!

A 17. századból fennmaradt 880 győri végrendeletet 553 férfi és 327 nő készítette. Az 553 férfi testáló közül 397 nő, 104 nőtlen, 52 pedig özvegy volt a végrendelezés időpontjában; míg a 327 végrendelező nő közül 167 özvegy, 151 férjes, 9 pedig hajadon volt a végrendelet készítésekor.¹⁰ A számsorok további bontása még többet elárul számunkra:

- a 151 férjes asszonyként testáló nő közül 95 az első, 54 a második, míg 2 már a harmadik házasságában élt ekkor;
- míg a 167 özvegy nő közül 146 először, 18 másodszor, 3 pedig már harmadszor özvegyült meg.¹¹

Vagyis: a 327 végrendelező nő közül 223 volt már özvegy életének egy bizonyos szakaszában; ugyanakkor közülük 77 fő (23,5%) legalább kétszer kötött már házasságot!

⁷ Szende 2004: 81–82; Tárkány Szücs 1981: 729.

⁸ Szende 2004: 92–93.

⁹ Szende 2004: 93.

¹⁰ A megoszlást évtizedenkénti bontásban közli: Horváth 2017: 55.

¹¹ Részletesen: Horváth 2017: 57.

De érdemes egy pillantást vetnünk a férfiak további megoszlására is! A testáláskor házasságban élő 397 férfi közül 55 tesz említést „mostani”, illetve „előbbeni” feleségéről; arra viszont egyikük sem utal, hogy már a harmadik feleségével élne együtt. Az 55 második házasságában élő férfi mellett 52 özvegy élte már túl első feleségét; azaz a legalább egyszer házasságot kötött 449 férfi közül 107 kényszerült már arra, hogy házastársát eltemesse; de közülük csupán néhányan utalnak arra, hogy két feleséget temettek már el.¹²

Az eddig ismertett adatokból jól látható, hogy mind a nők, mind a férfiak eléggé jelentős csoportja kötött legalább kétszer házasságot; emiatt jó esélye van annak, hogy az újonnan létrejött családok egy részében több házasságból született gyermekek éltek együtt – így a mostohagyermek helyzetéről is nyerhetünk adatokat forrásainkból.

Nézzük meg azonban azt is, mit tudunk meg a testálók családjában élő gyermekekről! Az adatsorok összesítéséből az derül ki, hogy a vizsgált 880 győri végrendelező közül 499 említi, hogy van már gyermeke, további hét pedig azt reméli, hogy hamarosan megszületik az első. E családokban együttesen kb. 1020-1030 gyermek meglétével számolhatunk – azaz a gyermekekkel bíró 17. századi győri családok átlagos gyermekszáma 2,05-2,1 körül lehetett.¹³ Figyelembe kell viszont vennünk azt is, hogy 268 házas vagy özvegy testáló egyáltalán nem tesz említést gyermekekről. Ha a fent említett gyermekszámot a 767 családra számítjuk, úgy az egy családra jutó gyermekszám kb. 1,33 lesz. Ez lényegesen magasabb a Szende Katalin által vizsgált késő középkori városi végrendeletek hasonló adatainál, hiszen Pozsonyban akkor alig haladta meg az egy főt az egy családra jutó gyermekszám, Sopronban a 0,9-et sem érte el, Eperjesen pedig kb. három családra jutott két túlélő gyermek.¹⁴ Elmarad viszont a győri adat a 16. század közepén keletkezett pozsonyi végrendeletekből kiszámíthatótól, hiszen ott 391 végrendeletben 587 gyermeket említenek, azaz az egy családra jutó gyermekszám 1,50!¹⁵

A testálókra vonatkozó adatokból láthattuk, hogy az özvegységre jutó férfiak közül 55 még egyszer megházasodott, a megözvegyült nők közül pedig 77 kötött újra házasságot – így legalább 132 családban volt esélye annak, hogy különböző házasságokban született gyermekek éljenek együtt. Óvatosságra nem csupán az a tény int bennünket, hogy a szakirodalom ennél lényegesen magasabb újraházasodási arányokról beszél;¹⁶ figyelembe kell vennünk azt is, hogy a testáló nem feltétlenül kellett, hogy szóljon korábbi házastársáról. Ha abból a házasságából nem született gyermek, elhalt felesége rokonságát pedig annak halála után azonnal kifizette, úgy korábbi házassága már nem befolyásolta a vagyon felosztásának mikéntjét.

¹² Horváth 2017: 57–58.

¹³ Részletesebben: Horváth 2017: 61–62.

¹⁴ Szende 2008: 253.

¹⁵ Tózsza-Rigó 2005: 146, 151.

¹⁶ Vö. például Erdélyi 2020: 7–8, 15; Tóth 2020: 102–103.

Testálóink közül ötvenen szólnak arról, hogy gyermekeik több házasságukból származnak; 41 testáló pedig mostohagyermekről is említést tesz. Néhány esetben három házasságból származó gyermekek éltek együtt:

- Pálffy Sebestyén öt gyermeke közül három az első, kettő a második feleségétől született; mellettük említi egy mostohalányát is, aki valószínűleg második feleségének előző házasságából származhatott;¹⁷
- Pesti Imre deák 1611-ben két mostohagyermek mellett említi első házasságából született fiát és a másodikból származó lányát is;¹⁸
- mivel a nők közül öten három házasságot is kötöttek, arra is akad példa, hogy a testáló három házasságából származó gyermekei említettnek együtt: az 1635-ben Leobald Gal házastársaként testáló Sophia asszony mostani férjétől született Elias és Boldessar nevű fiai mellett említi elhalt urától, Spiczbék Györgytől származó János és György nevű fiait, valamint Thomas és Jakab nevű fiait, akik a másik meghalt férjétől, Genczlér Egidőről maradtak.¹⁹

Összességében tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a gyerekekről említést tevő családok legalább egytöd részében élhettek mostohagyermek is, amit eléggé jelentős aránynak mondhatunk; de – a fentebb említett bizonytalansági tényezők miatt, illetve a szakirodalmi adatok ismeretében²⁰ – ennél lényegesen magasabb is lehetett számuk.

A VÉGRENDELETEK NYELVEZETE, SZÓHASZNÁLATA

Sok esetben a végrendeletek nyelvezete, a megszólítás, a használt stílus is árulkodhat a családon belüli viszonyokról, a mostohagyermekkel szembeni szülői bánásmódról. Ezzel kapcsolatosan csupán két dologra szeretnék utalni.

Az egyik: ha a végrendelező mostohagyermekéről tesz említést, csaknem mindig nevéen nevezi. Legalább a keresztnévét mindig rögzítik a végrendeletben, de nem ritkán a teljes nevét is. Így például Sebastian Hoffer 1640-ben pontosan leírja, hogy két mostohalánya közül Éva „Meszaros Kittnberger” meghagyott özvegye, míg Margit egy Málperger nevű „Bechy haios mesternek” a felesége;²¹ míg a Benkovicz Tamás özvegyeként 1680-ban testáló Kőműves Margit mostohalányát Kajdaczy Sára néven említi.²² Erre azért érdemes figyelni, mert a fentebb említett mintegy 1020-1030 „saját gyermek” közül nagyon soknak nem tudjuk meg a nevét forrásainkból, mivel a végrendelező csupán a „fiam” vagy a „lányom” megfogalmazással él! Sőt olyan forrásunk is jó néhány akad, melyben

¹⁷ GyVL, Végrendeletek. Lad. 1. No. 27.

¹⁸ Horváth (szerk.) 1995: 40.

¹⁹ GyEL, GyKHL, Liber Testamentorum, Tomus 2. p. 120–121.

²⁰ Erdélyi 2020: 7–8; Erdélyi 2019b.

²¹ Horváth (szerk.) 1996: 76.

²² Horváth (szerk.) 1997: 127.

készítője úgy rendelkezik, hogy az adósságok, valamint a hagyományok kifizetése után hátramaradó vagyonát „gyermekei” egyenlőképpen örököljék – így azt sem tudhatjuk meg, hogy hány és milyen nemű gyermek maradt utána. Megjegyzem, ez a jelenség nem csupán győri forrásainkra igaz: Szende Katalin számításai szerint a 804 késő középkori pozsonyi végrendeletben – 361 fiú és 315 lány említése mellett – legalább 163, nemének jelölése nélkül említett gyermek fordul elő; míg Sopronban ugyanezen időszakban 85 fiú és 89 lány mellett legalább 99 „gyermekem” megnevezés számolható össze!²³

Felmerülhet a kérdés: mivel magyarázhatjuk a mostohagyermek néven nevezését? Az esetek többségében ez aligha az érzelmi kötődés kifejezését jelzi, sokkal inkább az elkülönítés eszköze lehet; amíg édesgyermekait egyenlő arányban kívánja részesíteni hátramaradó vagyonából, addig megnevezett mostohagyermek számára ettől eltérő nagyságú – annál sokszor lényegesen kisebb értékű – hagyományt tesz. De segíthette a néven nevezés a testamentum egyértelmű végrehajtását is; talán ennek tudható be, hogy nem egy olyan esettel találkozhatunk, amikor a végrendelező a szolgálját néven nevezte, gyermekét viszont nem.²⁴

A másik figyelemre méltó jelenség, hogy némely testáló a mostohagyermekét is „fiam”, illetve „lányom” jelzővel illeti. Talán a legszebb példa erre az 1648-ban Fonszant János özvegyeként testáló Fekete Kata asszony esete, aki az elhalt férje előző házasságából származó Solspiciát csak első említésekor nevezi mostohalánynak; további négy, öt érintő rendelkezésében már csak „lányom” jelzővel illeti.²⁵ Az eset azért is érdekes, mert az említett férj 1645-ben tett utolsó rendelkezésében részletesen foglalkozik lányával, Solspicia anyai és atyai örökségével, kikötve azt is, hogy az mostohaanyja kezelésében legyen addig, míg lánya férjhez nem megy; Solspicia pedig „szó fogadója” legyen mostohaanyjának, aki köteles őt „módjuk szerint” – azaz társadalmi helyzetükhöz, rangjukhoz illően – tisztességesen etetni és ruházni. Feleségének viszont azt köti a lelkére, hogy ha annak ideje eljön, „városi mód szerint” becsületes ruházattal, lepellel, fejér ruhával és házi eszközzel együtt köteles a lányt kiházasítani.²⁶

Hogy Solspicia milyen életkorú volt ekkor, nem derül ki forrásunkból; Sylvester Frelik Márton nevű fia viszont még „igen gyermek állapotban” volt 1619 januárjában, amikor végrendeletében mostani feleségére, Rozinára bízta őt, kérve, hogy a gyermeket „isteni szorgalmatos életre intse és nevellje és az gazdaságnak mindaddig viselje gongyát, míg az én fiam Márton oly emberi okosságra jutand, hogy magának gongyát viselheti”.²⁷ Mivel Sylvester Frelik első felesége, Mária 1617. április 29-én tett testamentumot, meglehetősen gyorsan következett az újabb házasság – talán éppen a kiskorú gyermek ellátásának megoldása tette

²³ Szende 2004: 103.

²⁴ Horváth 2017: 83.

²⁵ Horváth (szerk.) 1996: 144–145.

²⁶ Horváth (szerk.) 1996: 125.

²⁷ Horváth (szerk.) 1995: 74.

ezt sürgőssé számára.²⁸ Bár – Péter Katalin kutatásainak köszönhetően²⁹ – tudunk éjszaka bölcsőben gyermekét ringató apáról is, a még „igen gyermek állapotban” lévő kisfiú mellé bizonyosan gyorsan kellett az új feleség.

Az, hogy az elhalt házastárs kiskorú gyermekét annak özvegye – aki a gyermek mostohaszülője – gondozza és neveli fel, más városokban is bevett gyakorlatnak tűnik; Géra Eleonóra például egy háromszor házasodó budai polgáraszony életútját követve mutatja be ezt a folyamatot.³⁰ De nem tűnik rendkívülinek az sem, hogy a fentebb idézett győri testáló mostohalányát „lányom” jelzővel illette: a 17. századi főúri levelezésekben jó néhány példa található arra, hogy a megszólításban nem tettek különbséget az édes-, illetve a mostohagyermekek között.³¹

A MOSTOHAGYERMEKEK ÖRÖKLÉSI ESÉLYEIRŐL

A testáló törvény szerinti örökösei természetesen édesgyermekei voltak; míg a mostohagyermeknek leginkább akkor nyílt lehetőségük az öröklésre, ha a testálónak nem volt törvényes örököse. Ilyen helyzettel találkozunk Mathes Tennerl esetében, aki a császár szolgálatában állva, annak győri „Profont hazában levő Contraja”-ként tesz 1626-ban utolsó rendeletét, melyben a szolgáló embeereknek, a kocsisának és másoknak tett, viszonylag jelentős összegű hagyományok után hátramaradó vagyonának egyik felére két öccsét (Hanns Tennerlit és Egidius Pladermayrt), míg másik felére Desiderius Derosta nevű mostohafiát jelöli ki örökösnek.³² Az ugyanezen évben Heran Miklós özvegyeként testáló Fonay Ilona viszont nem jelöl ki általános örököst, vagyontárgyairól azokat egyesével megnevezve hagyományként rendelkezik; a hagyományok jelentős részének címettje viszont a mostohafia, Heran István, aki így – a házi eszközök fele, több ágynemű, valamint más vagyontárgyak mellett – apja „ben maradt” fizetésének is örökösévé válik.³³ Hasonló a helyzet Keszi Kata esetében is, aki 1644-ben Somorgyai Szabó György özvegyeként testálva mostohalányának rendeli – bizonyos adósságok megfizetésének kötelezettsége mellett – ménfői szőlőjét, nagybaráti földön lévő két hold gabonáját, valamint fehér ruházatát és házi eszközeit is.³⁴

Arra is találhatunk néhány példát, hogy a mostohagyermek bizonyos vagyontárgyakhoz az örökhagyó végakarata alapján hagyományként jut hozzá, míg más vagyontárgyak esetében – élve a *Tripartitum* III. könyvének 30. cikkelyében

²⁸ GyEL, GyKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. p. 82–83. A gyors újráházasodásra további példákat is hoz: Horváth 2017: 72.

²⁹ Péter 2020: 176–177.

³⁰ Géra 2019.

³¹ Erdélyi 2019a.

³² Horváth (szerk.) 1995: 115.

³³ Horváth (szerk.) 1995: 116.

³⁴ GyEL, GyKHL, Liber Testamentorum, Tomus 2. p. 308–310.

biztosított lehetőséggel³⁵ – utóörökösként nevezi meg őt a testáló.³⁶ Az 1631-ben végrendelező Leonhard Hirs például Wilhelmus és Margaritta néven említett két mostohagyermekének hagyja „az Captalan pintcze mellet” lévő boltját, hogy ők bírassák; míg a termésével együtt feleségére hagyott termőföldek esetében a két mostohagyermeket utóörökösnek rendeli.³⁷

A MOSTOHAGYERMEKEK JAVÁRA TETT HAGYOMÁNYOKRÓL

Az eddig elmondottakból valószínűsíthető, hogy a mostohagyermek az esetek jelentősebb részében kisebb-nagyobb hagyományban részesültek. Ennek értékét bizonyára befolyásolta az is, hogy hány felé kellett juttatni a vagyonból; de közrejátszhattak benne más jellegű szempontok is.

Ilyen szempont lehetett például a hagyományban részesülők életkora. Az 1624-ben testáló Fejérvári Mihály két kis fiacskájának, Gyurkónak és Mihálynak ezüst, két lányának, Margitnak és Katusnak arany értéktárgyakat és fehér ruházatot rendel; míg Szigetben fekvő kertjét mostohafiára, Osvalt János győri polgárra hagyja³⁸ – feltehetően azért, mert annak ő tudta csak gondját viselni. Talán hasonló motivációja lehetett az 1660-ban Újvárosban végrendelező Kovács Jánosnak is, aki általános örökösöként első házasságából született lányát és második feleségétől született fiát nevezi meg, feleségét jelentősebb összegű hagyományokban – száz tallér, négy ökör, egy tehén stb. – részesíti, hat Galambos nevű atyafiának fejenként 5-5 tallért juttat, míg mostohafia, Czupor Gyurko számára a kisebbik szekerét hagyja.³⁹

Figyelemre méltó, hogy a fentebb említett Fejérvári Mihálynak két további intézkedése is érinti mostohafiát: őt rendeli egyik tutorul négy saját kiskorú gyermeke mellé – másik gondviselőül „jó akaró szomszéd uramat”, Benkovich Istvánt nevezi meg; és ugyancsak Osvalt Jánost rendeli vagyona felének utóörököséül arra az esetre, ha mind a négy saját gyermeke örökös hátrahagyása nélkül halálozna el.⁴⁰ Itt tehát olyan esettel találkozhatunk, amikor a testáló mostohagyermekét – feleségének előző házasságából született fiát, aki valószínűleg lényegesen idősebb lehetett anyja (és a testáló) következő házasságából származó gyermekei-nél – bízza meg édesgyermekeinek gondja viselésével.

Befolyásolhatta az örökagyót döntésében a megnevezett vagyontárgy jogi származása is. A már említett Benkovicz Tamás özvegyeként 1680-ban testáló Kőműves Margit például – aki az „öreg pártaövet” láncostól az öccse leányának,

³⁵ Werbőczy 1990: III. könyv 30.

³⁶ A legújabb szakirodalom inkább a „helyettes örökösnevezés” kifejezést használja; vö. Homoki-Nagy 2018: 110–112.

³⁷ Horváth (szerk.) 1996: 14–15.

³⁸ Horváth (szerk.) 1995: 102.

³⁹ Horváth (szerk.) 1997: 57–58.

⁴⁰ Horváth (szerk.) 1995: 102. Az említett Benkovich István valószínűleg azonos a Benkouith Takács Istvánnal, aki 1628–1629-ben a városbírói tiszteletet viselte (Geccsényi 1986: 124).

Pannika nevű unokahúgának hagyja, míg Kati nevű keresztlányának tíz forintot rendel – a másik darab láncot mostohalányának, Kajdaczy Sárának hagyja „az vállamon lévő ezüstkapsokkal együtt”, „mivel atyától vettem” indoklással.⁴¹ Bár a rendelésből nem derül ki, hogy a két említett vagyontárgy milyen értéket képviselt – vagyis hogy ki kapta a legértékesebbet –, mindenképpen figyelemre méltó, hogy unokahúga, illetve mostohalánya javára egyaránt személyes érték-tárgyat rendel, melyekhez ő maga is érzelmileg kötődik – ahogy arra Bubryák Orsolya hoz érdekes példákat a főnemesi végrendeleteknek az érték tárgyak átörökítésével kapcsolatos adatait vizsgálva.⁴²

A végrendelezők nagyobb része egy-két vagyontárgyat, esetleg kisebb pénzösszeget hagy mostohagyermekére. Hogy mekkora értéket, azt bizonyára lényegesen befolyásolta, hogy volt-e a testálónak saját gyermeke. Ha nem volt, úgy nagyobb értéket juttathatott a mostohagyermek számára is. Darnay Miklós 1652-ben testáló özvegye, Anna asszony például Ilona nevű mostohalányának öt forintot, egy lepedőt, egy „üngöt,” valamint egy ködmönt rendel „az nála való adóssággal együtt” – ez utóbbi összegét viszont nem ismerjük.⁴³ Jelentős érték jutott 1657-ben testáló mostohaanyjától Zámbó Ferencnek is: az apjától reá maradt két „granat” mente mellett száz tallért, egy aranyos kardot, egy pecsétnyomó aranygyűrűt, öt óntálat, öt ezüstkanalat és egy pár lepedőt hagyott rá Rach Anna testamentumában.⁴⁴ Viszont ha volt saját gyermek is, úgy ők csaknem mindig lényegesen nagyobb értéket kaptak, mint mostohatestvéreik. Deöbrössy Szabó György például 1644-ben mostohalányának, Ilonának egy „Septuh” posztó szoknyát rendelt csináltatni – aligha képviselt ez nagyobb értéket; miközben két édesgyermekét vagyona felére rendelte általános örökösnek.⁴⁵ Cheri Szabó Mihály 1671-ben tíz tallért rendelt mostohalányának, megjegyezve: „engem jól szolgált” – két házasságából származó két lánya ennél lényegesen nagyobb értéket (szőlő, tehén borjastól, gyűrű, egyéb érték tárgyak stb.) kapott.⁴⁶ Az 1640-ben testáló Sebastian Hoffer kereskedő két mostohalányáról is – mint fentebb láthattuk, mindkettő férjes asszony már ekkor – igyekezett gondoskodni: 20-20 forintot rendelt mindegyiküknek.⁴⁷ Ez az összeg közel négyszerese annak, amit az esetleg felbukkanó atyafiaknak szán; duplája a szolgáló javára rendelt összegnek; bő háromszorosa annak, amit a kisebbik inas kapott; és megegyezik azzal, amit boltosinasának rendel kiadni akkor, ha tisztességgel kitölti inasévé – de ő egy tisztességes ruhát is kap majd a 20 forint mellé.

Két olyan végrendelettel is találkoztam, melyekben az örökhagyó mostohagyermekének gyermeke javára tesz hagyományt. Catharina Langin, Langh

⁴¹ Horváth (szerk.) 1996: 127.

⁴² Bubryák 2019.

⁴³ Horváth (szerk.) 1996: 169.

⁴⁴ Horváth (szerk.) 1997: 45.

⁴⁵ Horváth (szerk.) 1996: 99–100.

⁴⁶ Horváth (szerk.) 1997: 96–97.

⁴⁷ Horváth (szerk.) 1996: 76.

Menyhárt özvegye 1664-ben mostohalánya, Panna Maria Langin kis fiacskájának, Jakabnak azzal a feltétellel hagy ötven forintot, hogy ha „üdönek előtt” halála történnék, azon ötven forint az ő édeslányára, Langin Eörsikre szálljon vissza.⁴⁸ Ez azt mutatja, hogy az özvegyasszony férje halála után, felnőtt mostohalányával is közeli kapcsolatban maradt, s magára vállalta mostohaunokája mellett a nagymamaszerepet. Hasonló jellegű rendelést tett Bohouich Szabó János 1654-ben testáló özvegye, Szalay Nagy Ilona is, aki „Abrahamnak mostoha unokamnak” rendelt 25 forintot.⁴⁹

Felmerülhet bennünk a kérdés: nagyobb összegű hagyatékban részesültek-e a mostohagyermek, mint a többi „átlagos” rokon? Ennek kapcsán egy főként a Győrött élő németek körében fennmaradt jogszokásra utalhatok: arra az esetre, ha valaki megjelenne örököséinél, és jó bizonyság alatt megbizonyítja, hogy rokona a közben elhalt testálónak, rendel neki az ország élő törvénye és szokása szerint 5 forintot és 60 dénárt!⁵⁰ Ilyen típusú rendeléssel a 17. század első felében harmincnál több győri végrendeletben találkozhatunk; így tesz például a fentebb említett Sebastian Hoffer is, aki egyébként – mint láthattuk – két mostohalányának 20-20 forintot rendelt.⁵¹ Olyan rendeléssel, hogy a mostohagyermeknek is csak ennyit juttatnak, csupán néhány forrásunkban találkozhatunk, főként hosszabb ideje távol élő mostohagyermek esetleges újbóli felbukkanása esetére. Így tesz például 1610-ben a Claudius Schuller házastársaként testáló Anna Kircherin, aki első házasságából származó fiát „vagyon 12 esztendeje, hogy nem látta”.⁵² Holtzapffel Márkus esetében nem tudjuk meg döntésének okát; tény viszont, hogy Magda nevű mostohalányának ugyanúgy 5 forint 60 dénárt rendel, miként az esetleg jelentkező oldalági atyafiaknak.⁵³ Sylvester Frelik házastársa viszont azt írja 1617-ben, hogy az első házasságából származó két fia még Győr elestekor – azaz 1594-ben! – került török fogságba; ha visszajönnének, úgy tartozzék nekik adni az ura a testamentumosok ítélete szerint.⁵⁴

AKIK NEM RENDELTEK MOSTOHAGYERMEKÜKNEK SEMMIT

Van néhány olyan esetünk is, amikor a testáló a mostohagyermekét nem részesíti hagyományban. Chiatt Kolmar Simon például 1624-ben elmondja, hogy a mostohalányát ugyanúgy szereti, mint a sajátját; ez annyiban igaznak is tűnik, hogy egyiküket sem jelöli örökösnek, hanem mindent a feleségére hagy, hogy minden csak az ő „Directioja es Dispositioja alat” legyen.⁵⁵ Pesti Imre deák 1611-ben

⁴⁸ Horváth (szerk.) 1997: 71.

⁴⁹ Horváth (szerk.) 1996: 187.

⁵⁰ A szokásról részletesebben lásd Horváth 2014: 168–170.

⁵¹ Horváth (szerk.) 1996: 76.

⁵² Horváth (szerk.) 1995: 38.

⁵³ GyEL, GyKHL, Liber Testamentorum, Tomus 2. p. 77.

⁵⁴ GyVL, Végrendeletek, Lad. 1. No. 39.

⁵⁵ GyEL, GyKHL, Liber Testamentorum, Tomus 1. p. 174–175.

kelt testamentumában csupán arról intézkedik, hogy két mostohagyermekének, Torkos Máténak és Ilonkának fizessék meg, amivel ő tartozik nekik; de ami adósságainak megfizetése után megmarad, az „legyen feleségemé és az én két magam saját gyermekeié”, azaz első házasságából származó Jancsi nevű fiáé és akkori feleségétől született Annoka nevű kislányáé.⁵⁶ Hogy egy végrendeletpár összevetésének tanulságát is említsem: a Pázmán Ferenc obervajda házastársaként 1633-ban testáló Medwey Katának két előbbeni férje is volt; Nagy Mihálytól egy fia és egy lánya, Nagy Jánostól pedig egy lánya született⁵⁷ – Pázmán Ferenc öt évvel később kelt végrendeletében egyikükről sem esik szó; említi viszont akkori feleségét, Markoviczky Katát és tőle született Judit nevű gyermekét...⁵⁸

A legérdekesebb érveléssel a magát „Stuk Neisidl” nevű faluban lakozó Fischer Mészáros György és Hegerin Anna árvaságra jutott leányának mondó Fischer Mária asszony 1627-ben papírra vetett rendelkezésében találkoztam, aki akkori férje, István Márton egyetlen leányának, akit ő – úgymond – édeslányaként szeret, végrendeletében nem hagy semmit. A testamentumának hatodik pontját képező részletes indoklását érdemes szó szerint idéznem:

„Az én szerelmes férjemnek leányától Eörsebettől nekem mostoha kedves leányomtól ezekben tulajdonképpen sehol semmi emlékezet nincsen, nem is ígértetik neki semmi. Hanem ha az hatalmas Isten velünk egyetemben oly időt adna neki érni, hogy házasságra menendő állapotra juthatna, mi tudnánk, mit kellenék vele mint Attya és Annya cselekedni. Ha pedig Isten engem az életből előbb kiszóllítana, tudná az attya, mint tulajdon édes gyermekével mi jót kellene cselekedni. Ha pedig az mindenható Isten az én szerelmes jámbor férjemet előbb kiszóllítaná nálamnál, énis annya lévén leányomnak és ő is nekem leányom lévén, tudnám mi jót kellene vele cselekednem.”

Majd a következő, meglehetősen részletes rendelkezésében intézkedik arra az esetre is, ha férje is, és ő is előbb meghalnának, mint lányuk. Ez esetben Erzsébet köteles róluk szorgalmasan gondot viselni, őket keresztényi módon tisztességesen eltemettetni, adósságaikat megfizetni; ennek fejében egyedül ő lehessen örököse minden hátramaradó javaiknak, és őt senki, se egyházi, se világi „Magistrat” ne háborgathassa. Majd hozzát teszi:

„De úgy mindazonáltal, hogy mindkét részről való atyánkfainak tartozzék az öt rényes forintot és hatvan pénzt megadni. Mellyel noha nem tartoznék az attya részéről való atyánkfainak, mindazonáltal, hogy valami zúgolóadás belőle ne következhessek, akarom, hogy nekik is ez megadattassék. Ha hol pedig sehol semmi sem maradna tőlünk, az semmiből nem adhatna senkinek semmit is. És emellett ha Isten engem és velem együtt az én jámbor férjemet ez árnyékvilágból kiszóllítván és leányunk is

⁵⁶ Horváth (szerk.) 1995: 40; Pesti Imre családi kapcsolatairól: Geccsényi 1978: 17.

⁵⁷ Horváth 2003: 252–253.

⁵⁸ Horváth (szerk.) 1996: 65–66.

házasságbeli állapotra nem jutván, hanem ugyan még szüzességében meghalván mag nélkül maradna, tehát így mindkét részről való atyánkfiai örökösülhessenek tőlünk elmaradott javainknak. Ha az sokszor mi megnevezett leányunknak az Eörsebethnek valami maradéki lennének, tehát azok legyenek legközelebb való örökösei, de annyok halála után, tőlünk elmaradt javainknak.”⁵⁹

E rendelkezésből egy gondos testáló képe bontakozik ki, aki minden lehetséges „túlélési variációra” igyekszik felkészülni. Az is egyértelműen megmutatkozik, hogy a mostohaanya-lány kapcsolat az öröklés során az oldalági vérrokonságnál erősebb köteléknek számított: affinális jellege ellenére a vertikális leszármazás funkcióját töltötte be a vagyónátörökítésben. A hosszabban idézett testamentum azonban nem került végrehajtásra, Fischer Mária asszony ugyanis három évvel később új végrendeletet tett, melyben már sem fentebb említett (valószínűleg második) férje, sem annak lánya nem említettnek (pontosabban: „utolsó ura” annyiban igen, hogy nem hozott semmit a házasságba); egyedüli örökös az ő öccse, Hanz Spiczpek, akiről korábban egyáltalán nem esett szó!⁶⁰ Mivel ezen időszakban Győrött még nem volt anyakönyvezés, nem tudjuk, hogy a három évvel korábban említett mostohalány élt-e még ekkor – elképzelhető, hogy meghalt időközben. Ami viszont érdekessé (és kissé gyanússá) teszi az esetet, az az a tény, hogy nem István Márton özvegyének, hanem – előző férje után – Balthauser Prukner özvegyének mondja magát! Ez utóbbi egyébként – mint újvárosi vendégfogadás – 1621. február 13-án tett végrendeletet, melyben arra utal, hogy lánya, Urban Poar felesége már elhalálozott; tőle született unokája, Annoka javára több hagyományt is tett.⁶¹ Bár egyértelmű utalás nincs rá, valószínűsíthető, hogy az elhalt lány nem Fischer Mária asszonnyal kötött házasságából született; így a három – tartalmában összefüggő – végrendelet egyikében sincs utalás arra, hogy Fischer Máriának – aki egyébként Balthauser Prukner halála után gyorsan köthetett új házasságot, hiszen 1627. december 12-én kelt végakaratóban azt mondja, hogy immár hét éve él mostani férjével⁶² – lett volna saját édesgyermek. Így – amennyiben a korábbi végrendeletben említett mostohalány már nem élt – jogos lenne, hogy öccse örökölje a vagyon egy részét, hiszen maga is úgy rendelkezett 1627-ben, hogy a lány esetleges halála után részben az ő, részben akkori férjének rokonai örököljenek. Itt viszont István Márton rokonairól szó sem esik; hogy ez talán nem volt egészen véletlen, arra a végakarát utolsó mondata alapján gyanakodhatunk: „Ez az én testamentumtételem és más nincsen, mert Balthauser urammal kerestem mindeneket és nem illet más.”⁶³ (Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy Fischer Mária asszony István Mártonnal tartott kézfogója alkalmával „kontra-móringot” adott, mégpedig nem egyes vagyontárgyakat vagy

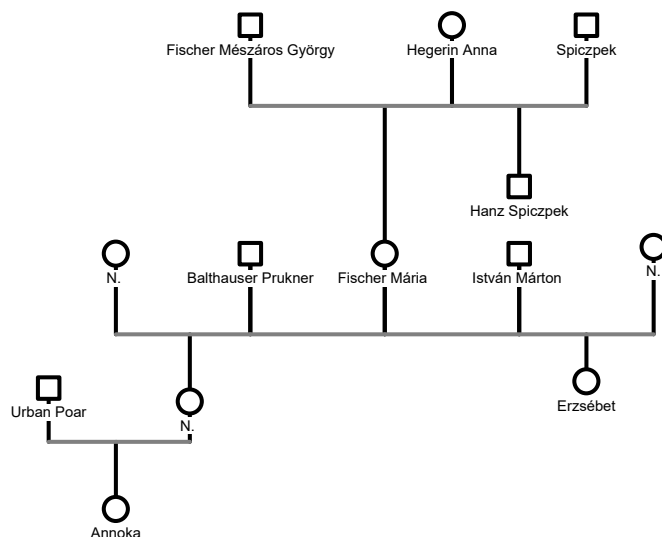
⁵⁹ Horváth (szerk.) 1995: 119–120.

⁶⁰ Horváth (szerk.) 1995: 131–132.

⁶¹ Horváth (szerk.) 1995: 89–90.

⁶² Horváth (szerk.) 1995: 119.

⁶³ Horváth (szerk.) 1995: 132.

1. ábra. *Fischer Mária családjai*

bizonyos összeget, hanem a teljes vagyont ígérte leendő férjének arra az esetre, ha az Úr Isten csak egy esztendeig éltetné is együtt őket!⁶⁴)

Meg kell jegyezzem azonban azt is: vannak testálók, akik teljesen „egy sorban” kezelik saját, illetve mostohagyermeküket a vagyon elosztásánál. Jó példa erre az 1626-ban végrendelező Nagy Mihály, aki külön is kihangsúlyozza, hogy amíg a gyermekek élnek, a ház az övéké legyen, „az magam saiatie ugj az mostohamiis”.⁶⁵ Míg az 1648-ban Fonszant János özvegyeként utolsó rendeltést tevő, már többször említett Fekete Katalin – saját gyermeke nem lévén – vagyontárgyainak nagyobb részét anyja, valamint mostohalánya között rendeli felosztani. Figyelemre érdemesek az arányok is: a két aranylánc közül például a kisebbiket hagyja anyjának, az „öregbiket”, mely húsz lat aranyat nyom, két arany „perczel” együtt Solspicia javára rendeli; míg a 11 aranygyűrű közül először az anyjának kell hármat választania, a maradék nyolc pedig a lányé lesz.⁶⁶

GONDOSKODÁS A MOSTOHA SZÜLŐRE MARADÓ GYERMEKRŐL

Mint fentebb már említettem, 55 második házasságában élő férfi, valamint 56 többedik házasságában élő nő található a 17. századi győri végrendelezők között; így gyakran volt esélye annak is, hogy a végrendelező halála után – mindkét biológiai szülőjüket vesztett, teljesen árva – gyermekei mostohaszülő

⁶⁴ Horváth (szerk.) 1995: 119; Horváth 2014: 170.

⁶⁵ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tomus 1. p. 47.

⁶⁶ Horváth (szerk.) 1996: 144–145.

gondoskodására szorultak. Emiatt találhatunk néha olyan rendelkezéseket is, amelyekkel gyermekéről szeretne gondoskodni az örökagyó. Tonner Pintér Sebestyén például, akit felesége 1633-ban Kata nevű leányával együtt rendelt örökösnek,⁶⁷ 1643-ban testálva „mostani” feleségével szemben is próbálja védeni lányuk érdekeit. Feleségének, Annának száz magyar forintot és egy szederjes bélelt mentét hagy, kérve, hogy ezzel elégedjek meg; leánya pedig maradjon „békességesen” a házban. Majd hozzát teszi még azt is: ha felesége nem lakhatna békességesen a leányával, keressen szállást ő magának.⁶⁸

A felnőtté váló gyermekek és a mostohaszülő közötti konfliktusoktól, érdeellentétektől való félelem más végrendeletekben is megjelenik. Kiváló példa erre Raicz Mészáros István 1695-ben papírra vetett utolsó akarata. Ő két kiskorú fiacskája, Andris és Istók gondviselőjéül és tutorául feleségét jelöli, amíg férjhez nem megy, majd hozzát teszi: „jöllehet azután sem kételkedném Istenes gondviselésében és anyaságában”; tart viszont attól, hogy netalán olyan emberhez talál férjhez menni, aki sem azokéval, sem a magáéval nem tud bírni. Ezért megbízza szomszédját, Káldi Györgyöt: ha felesége férjhez menne, úgy azonnal két vagy három emberséges ember jelenlétében vegyenek fel inventáriumot az árvák vagyónáról, a pénzeket pedig adja ki kamatra, hogy az árvák vagyona növekedjék.⁶⁹

AHOL TÖBB FORRÁSUNK MARADT FENN EGY CSALÁDBÓL

Különösen érdekesek vizsgálatunk szempontjából azok a családok, melyekből több családtag végakarataát ismerjük. 1637-ben – súlyos sebesülése miatt halálos ágyán fekvő – tesz utolsó rendelést nemes Kuttner Mátyás deák, aki mint Opicz János győri városi polgár és kereskedő embernek mostohafia és boltoslegénye mutatkozik be; általános örökösöként két hűgát, Baczenpek Farkas feleségét, Máriát és Jeremias Slezinger feleségét, Sofiát jelöli meg, mostohaapjának száz ezüztallért rendel – az esetlegesen felbukkanó atyafiaknak viszont 5 forintot és 20 dénárt.⁷⁰ Az említett mostohaapa 1641 februárjában kénytelen végrendekezni; ő a mostohalányának, Kuttner Máriának egy aranyos poharat hagy, húsz lat súlyút, mivel egyebekben már kielégítette; általános örököse felesége, valamint Sofia nevű lánya, akik további hagyományokban is részesülnek tőle – az atyafiak viszont csak a „szokásos” 5 forint 60-ra számíthatnak.⁷¹ Fél évvel később Oppicz Sofia is testamentumot készít; ebben megemlíti – több más mellett – „az bátyámról, Kuttner Mátyásról” reá maradt 100 forintot is.⁷² További érdekesség, hogy ismerjük a gyermekek édesanyjának, nemes Stadler Annának 1629-ben,

⁶⁷ Horváth (szerk.) 1996: 29.

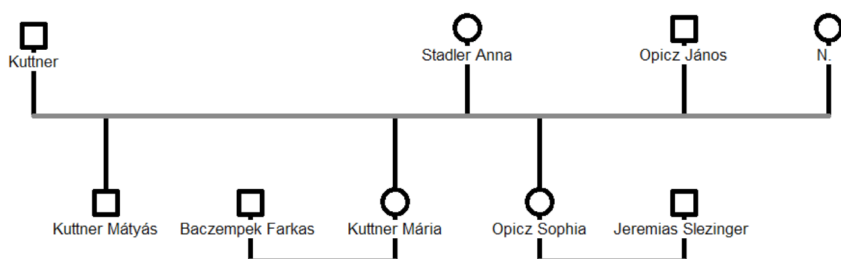
⁶⁸ Horváth (szerk.) 1996: 93.

⁶⁹ Horváth (szerk.) 1997: 183.

⁷⁰ Horváth (szerk.) 1996: 50–51.

⁷¹ Horváth (szerk.) 1996: 79–80.

⁷² Horváth (szerk.) 1996: 82–83.

2. ábra. *Opicz János családjai*

nemes Opicz János házastársaként tett utolsó rendelkezését is, melyből egyértelműen kiderül, hogy három gyermeke közül Mátyas és Mária „az előbeni uramtúl Khutnertől” származik, míg Sophia Opicz Jánostól született.⁷³ Vagyis egy összetartó, integráló család képe rajzolódik ki a négy testamentumból, melybe valószínűleg a mostohaapának is sikerült beilleszkednie. Amint Stadler Anna végrendeletéből kiderül, Kuttner Mátyas két húga közül Mária édestestvére volt, míg Sofia édesanyjuk második házasságából származott; ennek ellenére nem tett közöttük különbséget az öröklésben.

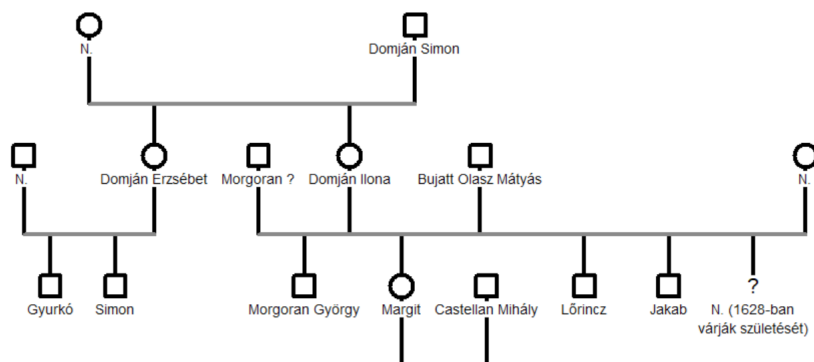
Nem lehetett ennyire békés a helyzet Szimberger György családjában, aki 1619 őszén készült testamentumában mindent hagyományként osztott fel felesége, valamint János nevű fia között, minden egyes tételét aprólékosan megfogalmazva. Fél évvel később még egy fiókvégrendeletet is készített, melyben pénzügyeinek állását pontosította.⁷⁴ Özvegyének, Baranyay Piroskának 1628-ban készített utolsó rendelkezésével azután még érdekesebbé válik a kép: ő ugyanis vagyonát két lánya között osztja fel hagyományképpen – akiről férje testamentumában említés sem történt! –, majd hozzáteszi azt is: halála után Szimberger János az ő maradékait semmiben meg ne háboríthassa, mert a fiút ő kielégítette abból, ami az atyjától reá maradt.⁷⁵ Valószínűleg arról lehet tehát szó, hogy János a férj első házasságából, a két lány pedig a feleség első házasságából származhatott; közös gyermekük nem volt, így mindegyikük a saját gyermekére igyekezett vagyonát örökíteni – de hogy a másikeről meg sem emlékeznek, az vizsgált korszakunkban szokatlannak mondható.⁷⁶ A két eset összevetéséből talán levonható az az óvatos következtetés, hogy közös gyermek hiányában kevésbé integrált a mozaikcsalád; tény ugyanakkor, hogy Kuttner Mátyas nem csupán mostohaafia, de – mint maga említi – boltosgédje is volt mostohaapjának.

⁷³ Sörös 1899: 523.

⁷⁴ Horváth (szerk.) 1995: 78–80.

⁷⁵ Horváth (szerk.) 1995: 123–124.

⁷⁶ A házaspárok által készített végrendelet-párok elemzésének tanulságairól lásd Horváth 2003: 252–260.

3. ábra. *Buiatt Olasz Máttyás családjai*

Érdekes kép rajzolódik ki forrásainkból „Giertya cinalo Ollaß al[ite]r Buiatt” Máttyás családjáról is. Felesége, Domján Ilona asszony (aki Domján Simon lányaként mutatkozik be) 1616-ban készült végrendeletében egy lányáról tesz említést, aki mellé gondviselőül és tutorul férjét rendeli; ugyancsak gondviselésére bízta Domján Erzsébet két árváját, Gyurkót és Simont, valamint azok náluk lévő készpénzét és vagyontárgyait is.⁷⁷ Ollaß Máttyás 1619-ben papírra vetett utolsó rendelkezésében házat két gyermekére hagyja – a másik valószínűleg már az újabb házasságában született.⁷⁸ 1628-ban azonban újabb végrendeletet tesz, melyben kijelenti: Margit nevű lánya, Castellán Mihály felesége a házból már semmit ne követelhesen, mert őt abból már kifizette – így a ház mostani feleségéé, valamint tőle származó gyermekeié legyen (kettő már van, a harmadikat most várják).⁷⁹ További érdekessége az ügynek, hogy az említett három végrendelet kiegészül egy negyedikkel is, mivel 1637-ből fennmaradt a fentebb említett Buiatt Margit utolsó akarata is, aki ekkor már Castellán Mihály özvegye: ő csaknem mindenét bátyjának, Morgoran Györgynek hagyja (róla eddig még nem esett szó). De megemlíti két öccsét (Lőrincet és Jakabot) is, akik közül az egyik most nála van, a másik Nezsiderben a gyertyacsinalónál⁸⁰ – azaz az utóbbi atyja foglalkozását igyekezett kitanulni. Vagyis a már megözvegyült nagyobb testvér szerepet vállalt árván maradt kiskorú féltestvérei nevelésében is, akikre egyébként 25-25 forintot is hagy. Saját gyermekéről nem tesz említést; tart viszont két árvát, Klárát és Erzsébetet: az előbbinek egy pár lepedőt, egy abroszt és egy keszkenőt hagy, míg az utóbbinak öt rénes forintot, egy szoknyát vállastól, valamint négy rőf vásznat. A házat és a tégláégető kemencét említett bátyjának azzal a feltétellel hagyja, hogy abból minden adósságot megfizessen; valószínűleg őt tartotta erre

⁷⁷ Horváth (szerk.) 1995: 62.

⁷⁸ GyVL, Végrendeletek, 42. sz.

⁷⁹ GyEL, GyKHL, Liber Testamentorum, Tomus 1. p. 208–211.

⁸⁰ Horváth (szerk.) 1996: 53–54.

a leginkább alkalmasnak. Legalább tucatnyi személyt részesít hagyományokban, közte a mesterlegényeket, az inasokat, egy világtalan asszonyt, de keresztlányát is.⁸¹

EMLÍTÉSEK A MOSTOHA SZÜLŐRŐL

Amint azt Kuttner Mátyás fentebb említett esete mutatja, találhatunk példát arra is, hogy a testáló a mostoha szülőjéről is megemlékezik. Az általa hagyományban részesített mostohaapa, Oppicz János Bécsben élő mostohaanyjának egy aranyos poharat hagy, „*aky olly forman chinalt, mint egi kelyheczke*”.⁸² Rendelése valószínűsíti, hogy nem lehetett rossz emléke róla. Érdekességként említhetem, hogy Oppicz János lánya, Sophia is megemlékezik mostohaanyjáról, egy 15 latot nyomó ezüstpoharat rendelve számára.⁸³ De találunk olyan testálót is, aki kifejezetten dicséri mostohaapját. Laky Grebechy Éva 1633-ban kelt utolsó rendeléséből idézem:

„nem mint Mostoha Atya tartott, taplalt, es gondunkat viselte, minden előmenetel dolgainkban, dicheretessen es Istenessen, Hanem kegyes Atyay conduiselessel es nyughatatlansaggal forgatta ioszagunkat es öregbítötte, Es igi io conduiselese alatt leuen, taplalasunkban nyugodalmat adott es Szerzett, kiben mind Istenünk szolgalttyara, s mind hazj arolekos dolgainkra rea érkezünk.”⁸⁴

Az idézett mondatokban a mostohaapákra vetített kollektív félelmeket fogalmazza meg a testáló; a mostohagyermekre veszélyt jelentő mostohaapáét, akitől a fentebb idézett Raicz Mészáros István is féltette két kiskorú fiát.

VÉGEZETŰL

Tanulmányomban a 17. századi győri testamentumok mostohagyermekre vonatkozó adalékait igyekeztem áttekinteni. Amint azt már a testálók családi állapotára utaló adatok is sejteni engedték, a korabeli családok egy jelentős csoportját érintette ez a kérdés. Hogy ez nem csupán győri, illetve kora újkori jelenség, annak bizonyítására csupán két pozsonyi példát idéznék. Amint azt Szende Katalin kutatásaiból tudjuk, a legtöbb pozsonyi családnak a késő középkorban csupán egy-két gyermeke volt az egyik házastárs halálakor; ahol magasabb az említett gyermekek száma, ott azok többnyire két vagy három házasságból születtek.⁸⁵

⁸¹ Horváth (szerk.) 1996: 53–54.

⁸² Horváth (szerk.) 1996: 79.

⁸³ Horváth (szerk.) 1996: 82.

⁸⁴ GyEL, GyKHL, Liber Testamentorum, Tomus 2. p. 74.

⁸⁵ Szende 2004: 103.

Hasonló megállapításra jutott a 16. század közepi városi elit családszerkezetét vizsgáló Tózsza-Rigó Attila is: a magas gyermekszám általában annak volt a következménye, hogy az egyik vagy mindkét házaspár hozott magával gyermekeket a korábbi házasságából.⁸⁶

Az idézett győri példákban láthattuk, hogy a testáló a vele együtt élő mostohagyermekéről többnyire említést tesz, csaknem mindig néven – legalább keresztnéven – nevezve azokat. Örökössé ritkán lépnek elő, az esetek többségében kisebb-nagyobb értékű hagyományokban részesülnek – de ezek a hagyományok csaknem mindig nagyobb értéket képviselnek, mint a távolabbi rokonok részére juttatott vagyontárgyak. Arra, hogy semmit sem hagynak számukra, ritkán adódik példa; miként arra is, hogy a végrendelező édesgyermekével egyenrangúként kezelje őket. Számolnunk kell viszont azzal, hogy lehettek a testáló családjában olyan mostohagyermek is, akiknek nem szánt vagyonából semmit, így létük nem befolyásolta a vagyon átörökítésének általa elgondolt menetét – emiatt nem is kerültek említésre a testamentumokban. Hogy hány ilyen eset lehetett, azt lehetetlen felbecsülni. Érdemes viszont figyelembe vennünk azt is: az örök-hagyó egyik legfontosabb célja éppen az volt a testálással, hogy vagyonán békességgel, perpatvar nélkül tudjanak megosztózni a hátramaradók, ezért hagytak gyakran valamit a távolabbi rokonok számára is. Így talán van okunk feltételezni, hogy a családban élő mostohagyermeknek is szántak legalább valami apróságot – ezáltal az esetek nagyobb részében említésre kerülhettek a testamentumokban.

Amit még fontos tanulságként említhetünk: ahhoz, hogy az egyes végrendeletekben előforduló elszórt adatokból összeálljon egy „kerekebb” kép a címben jelzett témáról, esetenként segítségünkre lehetnek a családtagok végrendeletei is. Különösen szerencsés a helyzet, ha a férj és a feleség testamentuma is fennmaradt; de – amint az idézett példákban láthattuk – tovább árnyalhatja a kialakuló képet további családtagok fennmaradt végrendelete is.

FORRÁSOK

Győr Megyei Jogú Város Levéltára (GyVL)

Végrendeletek.

Győri Egyházmegyei Levéltár (GyEL)

Győri Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára (GyKHL).

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (MNL GyMSMGyL)

Horváth József (szerk.) 1995: *Győri végrendeletek a 17. századból. I. 1600–1630.* Győr.

Horváth József (szerk.) 1996: *Győri végrendeletek a 17. századból. II. 1631–1654.* Győr.

Horváth József (szerk.) 1997: *Győri végrendeletek a 17. századból. III. 1655–1699.* Győr.

⁸⁶ Tózsza-Rigó 2005: 153.

- Iványosi-Szabó Tibor (szerk.) 2002: *Kecskeméti testamentumok I. 1655–1767.* (Forrásközlemények 4.) Kecskemét.
- Németh Gábor (szerk.) 1991: *Gyöngyösi testamentumok és fassiólevelek 1642–1710.* (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai.) Eger.
- Németh Gábor (szerk.) 1995: *Nagyszombati testamentumok a XVI–XVII. századból.* (Bibliotheca Humanitatis Historica a Museo Nationali Hungarico Digesta. A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti kiadványai.) Budapest.
- Rácz István (szerk.) 1983: *Debreceni végrendeletek 1595–1847.* (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai.) Debrecen.
- Sörös Pongrác 1899: Végrendeletek és leltárak a XVI–XVII. századból. *Történelmi Tár* (22.) 323–342, 507–539, 673–703.
- Werbőczy István 1990: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve.* Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bubryák Orsolya 2019: Ingók és érzelmek. Az értéktárgyak átörökítése kora újkori magyar főnemesi végrendeletekben. In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon (1500–1850).* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések; Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) Budapest, 27–56.
- D. Szakács Anita 2008: *Medizingeschichtliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der Frühen Neuzeit. 16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai.* Ödenburg/Sopron.
- Dominkovits Péter 2018: Sopron város kora újkori végrendeleteiről, különös tekintettel az evangélikus felekezethez tartozók végakarataira. *Soproni Szemle* (72.) 3. 248–251.
- Dominkovits Péter – D. Szakács Anita 2018: *Adatok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatásához, végrendeletek. Angaben und Quellen der Gesellschaftsforschung der Ödenburger evangelischen stadtleitenden und geistigen Elite des 17–18. Jahrhunderts, Testamente.* Sopron.
- Erdélyi Gabriella 2019a: „Akarnálak levelem által meglátogatnom”. Egy arisztokrata família és mostohacsalád bensőséges levelezése és élete. In: Uő (szerk.): *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon (1500–1850).* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések; Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) Budapest, 112–142.
- Erdélyi Gabriella 2019b: Differences between Western and East Central European Patterns of Remarriage and Their Consequences for Children Living in Stepfamilies. *Hungarian Historical Review* (8.) 4. 657–668.
- Erdélyi Gabriella 2020: Bevezetés. Özvegystratégiák és árvasorsok. In: Uő (szerk.): *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940.* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések; Magyar családtörténetek: Tanulmányok 5.) Budapest, 7–34.
- Gecsényi Lajos 1978: Gazdasági és társadalmi változások Győrött a 16–17. század fordulóján. In: Uő (szerk.): *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből.* Győr, 5–21.

- Gecsényi Lajos 1986: Városi önkormányzat Győrött a XVII. században. *Arrabona* 22–23. Győr, 99–127.
- Géra Eleonóra 2019: „Mulier imperiosa”. Egy budai asszony három házassága. In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon (1500–1850)*. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések; Magyar családtörténetek: Tanulmányok 4.) Budapest, 145–171.
- Granasztói György 1984: Polgári családszervezet a középkorvégi Magyarországon. In: Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülésszak előadásai*. Budapest, 227–238.
- Homoki-Nagy Mária 2018: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelkezésemet tészem...” *Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentés mezővárosában*. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 5.) Szekszárd.
- Horváth József 2003: Közös akaratok vagy ütköző érdekek? (Házaspárok végrendeletei a 17. századi Győrből.) In: Lácay Magdolna (szerk.): *Nők és férfiak..., avagy a nemek története*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 16.) Nyíregyháza, 250–261.
- Horváth József 2009: A magyarországi végrendelet-kutatás történetének vázlata, különös tekintettel a jogtörténeti kutatásokra. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (ELTE jogi kari tudomány 1.) Budapest, 265–279.
- Horváth József 2014: A kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1.) Szekszárd, 153–174.
- Horváth József 2017: *Győr lakóinak mindennapi élete a 17. században*. Győr.
- Kovács Kiss György 2004: Végrendeletek Kolozsvár város levéltárában. In: Pál Judit – Sipos Gábor (szerk.): *Emlékkönyv Csetri Elek születésének 80. évfordulójára*. Kolozsvár, 258–267.
- Péter Katalin 2020: Paraszti özvegyek a 16–17. századi Magyar Királyságban. In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940*. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések; Magyar családtörténetek: Tanulmányok 5.) Budapest, 171–196.
- Szende Katalin 2004: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 35.) Budapest.
- Szende Katalin 2008: „Míg el nem éri a nagykorúságot...” Gyermek a középkori magyarországi városi végrendeletekben. *Soproni Szemle* (62.) 3. 250–261.
- Tárkány Szücs Ernő: 1981: *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár.) Budapest.
- Tomaj Ferenc 1943: Győr népessége Mária Terézia korában. *Győri Szemle* (14.) 82–98.
- Tóth Árpád 2020: Mostohasors? Mozaikcsaládokban felnőtt gyermekek érvényesülési lehetőségei a pozsonyi evangélikus közösségben 1730–1850. In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Özvegyek és árvák a régi Magyarországon, 1550–1940*. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések; Magyar családtörténetek: Tanulmányok 5.) Budapest, 93–137.

- Tózsá-Rigó Attila 2005: A városi elit családszerkezetének vizsgálata az 1529–1557 közötti pozsonyi végrendeletek alapján. In: Czoch Gábor (főszerk.) – Kocsis Aranka – Tóth Árpád (szerk.): *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Pozsony, 131–155.
- Villányi Szaniszló 1882: *Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században*. Győr.